

Monika Mazurek

(Uniwersytet Gdański,

e-mail: monika.mazurek-janasik@ug.edu.pl)

ORCID:0000-0001-8142-5630

JĘZYK KASZUBSKI – ANALIZA SYTUACJI SOCJOLINGWISTYCZNEJ

WPROWADZENIE

Wszystkie znane społeczności na świecie posługują się językiem, który najprościej możemy określić jako sposób komunikacji interpersonalnej. Jest to system znaków semantycznych wraz z regułami określającymi, jak się tymi znakami posługiwać [Kurcz 2000, 232]. Niektóre z nich – jak choćby języki gwizdane z wyspy La Gomera (Wyspy Kanaryjskie) i Turcji (nazywany językiem ptaków)¹ – są wpisane na listę dziedzictwa niematerialnego UNESCO. Podobnie jak język kaszubski są uznawane za języki zagrożone. Ta lista najczęściej obejmuje języki mniejszości narodowych / etnicznych, które w obliczu dominującej kultury nie są w stanie bez podjęcia dodatkowych działań ze strony państwa przetrwać i dalej się rozwijać. W swoim artykule chciałabym przedstawić sytuację języka kaszubskiego, który jako jedyny ma oficjalnie status języka regionalnego w Polsce.²

Język jest jednym z najczęściej wymienianych czynników pozwalających na wyodrębnienie grup etnicznych, stanowi on bowiem bardzo silny element wyznaczający granice międzygrupowe [por. Barth 2004]. Język często traktowany jest jako główny element bądź jeden z głównych elementów biorących udział w kształtowaniu się tożsamości [Synak 1998; Fenton 2007 i in.]. Należy jednocześnie pamiętać, iż odwoływanie się do języka to odwoływanie się do elementów kulturowych, które są w zależności od kontekstu podkreślane lub pomniejszane. Język możemy ponadto potraktować jako pozycję dyskursywną wytwarzaną w zależności od kontekstu. Można więc posługiwać się językiem kaszubskim

---

¹ Podane informacje zostały zaczerpnięte ze strony: <http://www.hurriyet-dailynews.com/over-100-students-learned-turkeys-un-protected-whistled-bird-language-141809>; dostęp z dnia 23.02.2021.

² Wielokrotnie w swoich rozważaniach poruszałam temat języka kaszubskiego (szczególnie w kontekście tożsamości), stąd uważny czytelnik może znaleźć podjęte przeze mnie wcześniej wątki [np. Mazurek 2010; 2017]. Niniejszy artykuł ma jednak charakter deskryptywny, co powoduje, iż wydaje się niemożliwe, aby ich uniknąć.

albo innym, a jednak być spostrzeganym na przykład jako Kaszuba. Innymi słowy proces komunikacji w danym języku powoduje ustawienie jednostki w określonym polu znaczeniowym, klasyfikuje ją do danej kategorii: „Tożsamości zmieniają się w zależności od sposobu zwracania się do danego podmiotu czy też sposobu jego przedstawienia” [Baker 2005, 265].

Najważniejszą wartość identyfikacyjną danej zbiorowości odzwierciedlają elementy kluczowe, określone przez Jerzego Smolicza mianem osi, czyli tych aspektów kultury, które wykazują największe znaczenie przy definiowaniu tożsamości grupowej. J. Smolicz *osie* te nazywa wartościami rdzennymi, ponieważ obrazują charakter danej grupy, jej kształt, najważniejsze rysy i stanowią podstawę tożsamości etnicznej – centrum kultury danej grupy i

(...) działają jako wartości identyfikacyjne, symboliczne dla grupy i jej członków. Dzięki nim grupy społeczne są identyfikowane jako odmienne kulturalnie społeczności mogące zachować żywotność i kreatywność w ramach własnej kultury [Smolicz 1999, 202].

Zdaniem cytowanego autora język jest wartością rdzenną [Smolicz 1981; 1983] i stanowi czynnik, który bierze udział w procesie identyfikacji. Innymi słowy główna wartość kaszubszczyzny polega na tym, iż jest to symboliczna wartość rdzenna, która służy kształtowaniu i utrzymywaniu tożsamości etnicznej [por. Synak 1998], a niekoniecznie – komunikacji.

KIM SĄ KASZUBI?

Kaszubi są społecznością zamieszkującą północny obszar w Polsce – Kaszuby. W literaturze naukowej są określani bardzo różnie, np. jako: regionalna wspólnota etniczna [Labuda 1990, 11], grupa etniczna [Obrecht-Prondzyński 2002, 315], autochtoniczna grupa regionalna [Latoszek 1990, 43], regionalna społeczność kulturowo-etniczna [Synak 1998, 191] czy też mniejszość etniczna [Mazurek 2010, 29].

Oficjalnie status tej społeczności reguluje *Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym*,³ która określa Kaszubów jako społeczność posługującą się językiem regionalnym – kaszubskim. Bez względu na to, jak społeczność kaszubska jest w literaturze określana, zazwyczaj znajdujemy w tych określeniach odwołania do *etniczności*, którą rozumiem jako:

(...) luźny nietrwały zestaw znaków, służący budowaniu i komunikowaniu relacji, pośredniczący w nadaniu sensu świadomości zbiorowej podobieństwa kulturowego,

³ DzU nr 17 z dnia 31 stycznia 2005 r., poz. 141.

będący punktem odniesienia, który nadaje znaczenie wspólnej postawie uczuciowej [Comaroff 2011, 52].

Należy przy tym pamiętać, iż sama: „etniczność nie jest ani monolityczną rzeczą, ani analitycznym konstruktem w sobie i dla siebie (...)” [Comaroff 2011, 52]. Mniejszość etniczną, a za taką uważam Kaszubów, definiuję jako:

(...) która jest *jakoś* (na podstawie jakichś cech fizycznych lub kulturowych) wyróżniana przez swe społeczne otoczenie (w ramach którego funkcjonuje) i poddawana jest specyficznemu traktowaniu, które najlepiej można określić jako rozmaite formy dyskryminacji.⁴

Na terenie Kaszub Kaszubi są mniejszością. Należy podkreślić, iż same mniejszości stanowią konstrukt (społeczny) w określonym czasie historycznym, określonej sytuacji i (najczęściej) z określonego powodu – co jest (zawsze) wynikiem określonej polityki państwa. Polityka ta ma (zazwyczaj) charakter uznaniowy, przykładem w Polsce są Ślązacy, którym odmawia się przyznania jakiegokolwiek statusu. Kaszubi również nie mają przyznanego oficjalnie przez państwo statusu – mają *de facto* język, a nie społeczność. Język jest najbardziej eksponowanym wyznacznikiem tożsamości kaszubskiej, choć nie jedynym. Wynika to poniekąd z faktu, iż Kaszubi nie odróżniają się od pozostałych osób czynnikami filogenetycznymi, jedynie elementy kultury są tym, co różni społeczność kaszubską od pozostałych.

Należy jednak pamiętać, że nigdy w swej historii język kaszubski nie był językiem dominującym (brak jest źródeł mówiących o tym fakcie za czasów świetności Księstwa Kaszubskiego). Poza czasami wczesnego średniowiecza Kaszubi byli zawsze dwujęzyczni – przez większość czasu historycznego kaszubsko-niemieccy (w sferze publicznej) oraz ostatnimi czasy kaszubsko-polscy czy raczej polsko-kaszubscy. Język kultury dominującej (kolonizującej) był zawsze związany i powiązany z możliwością (realnego) awansu ekonomicznego Kaszubów.

Przez długi czas prowadzone były dyskusje dotyczące kwestii statusu kaszubszczyzny. Analiza ich pozwala wskazać za przełomowy artykuł poznańskiego profesora Alfreda Majewicza [1986, 95–99], w którym uznał on, że kaszubski stanowi sposób komunikacji zwartej grupy etnicznej, a ponadto nie można udowodnić, że jest to dialekt języka polskiego. Zdaniem A. Majewicza najważniejszym jednak argumentem jest to, że niemożliwe jest porozumienie się, gdy jedna ze stron procesu komunikacji mówi w języku kaszubskim, a druga w języku polskim. Ponadto autor artykułu słusznie zauważył, iż kryteria językowe są arbitralne oraz zaproponował też neutralne pojęcie etnolektu [1986, 95–99]. Kolejnym ważnym głosem było stanowisko Hanny Popowskiej-Taborskiej [1988, 87–96],

⁴ Jest to klasyczna definicja Luisa Wirtha [1947] [za: J. Mucha 2005, 18].

zgodnie z którym bezpodstawne jest kwestionowanie odrębności języka kaszubskiego. Najważniejszych jednak „dowodów” na uznanie kaszubskiego za odrębny kod semantyczny dostarczyły dane uzyskane w spisie powszechnym w 2002 roku.

Pierwszy przeprowadzony po 1989 roku *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2002 roku* był bardzo ważny z punktu widzenia mniejszości ze względu na to, że dostarczył po raz pierwszy oficjalnych danych mówiących, jakie mniejszości występują w Polsce i ile liczą osób. Spis ten był również niezwykle istotny dla społeczności kaszubskiej, narodowość kaszubską zadeklarowało w nim prawie 5100 osób. Ważnym elementem była również deklaracja dotycząca używania języka kaszubskiego w codziennej komunikacji. Okazało się, iż w 2002 roku 52 665 osób posługiwało się językiem kaszubskim w kontaktach domowych (w tym 52 588 osób mieszkających na terenie województwa pomorskiego). W dziesięciu gminach co najmniej 20% ludności kaszubskiej oświadczyło, iż język kaszubski jest jej językiem ojczystym. Były to gminy Przdokowo (w której najwięcej, bo 49% mieszkańców, zadeklarowało tenże fakt), Sulęcyno (48,6%), Stężycza (43,2%), Sierakowice (39,9%), Somonino (30,8%), Chmielno (34,4%), Linia (35,5%), Szemud (26,3%) i Parchowo (22,3%). W gminie wiejskiej Puck 30,9% osób podało, że język kaszubski stanowi język ojczysty [wszelkie dane pochodzą z: Cybulski 2006, 66]. Dane uzyskane w spisie powszechnym stanowiły podstawę wprowadzenia języka kaszubskiego jako pomocniczego tam, gdzie poziom deklaracji przekroczył 20%.

W tym miejscu należy jednak wskazać, iż spis powszechny z 2002 roku został powszechnie skrytykowany przez środowiska mniejszościowe, nie tylko przez społeczność kaszubską. Powodem takiego stanu rzeczy był brak możliwości zadeklarowania złożonej / podwójnej tożsamości, czyli zadeklarowania bycia chociażby Kaszubem i Polakiem.

Następny spis powszechny odbył się w 2011 roku i – co ważne – umożliwił deklarację złożonej tożsamości narodowej. To spowodowało, iż osoby pochodzenia kaszubskiego (czy też należące do innej mniejszości) nie musiały dokonywać wyborów tożsamościowych. Dane uzyskane w tym spisie wskazały, że tożsamość kaszubską zadeklarowało 228 tys. osób, przy czym 212 tys. stanowiła przynależność polsko-kaszubska, a 16 tys. – wyłącznie kaszubska. Jednocześnie liczba osób deklarujących narodowość kaszubską wzrosła o przeszło 10 tys.

Podczas pierwszego spisu powszechnego Kaszubi (podobnie jak i inne mniejszości) mogli się wypowiedzieć w kwestii języka, co generalnie doprowadziło: „(...) do wyboru nie tylko narodowości, ale również narodowości rozumianej w kategoriach językowych” [Hobsbawn 2010, 108]. Efektem odwróconym spisu było narodzenie się nacjonalizmu językowego wśród Kaszubów oraz pojawienie się w przestrzeni publicznej „kwestii” narodowości kaszubskiej. Jednakże dla każdej mniejszości istotna jest obecność języka w przestrzeni nie tyle prywatnej, ile publicznej.

Fakt, iż *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych...* z 2005 roku określiła Kaszubów jako kaszubskojęzycznych Polaków, a obszar Kaszub jako obszar dwujęzyczny polsko-kaszubski, umożliwiła obecność oficjalną języka kaszubskiego w przestrzeni publicznej jako języka pomocniczego. To powoduje, iż Kaszubi mogą sygnalizować swoją odmienność kulturową poprzez znaki w przestrzeni administracyjnej: tablice wjazdowe i wyjazdowe w danej miejscowości, napisy z nazwami danej miejscowości czy też napisy na urzędach. Pełni to rolę głównie symboliczną, zwiększającą prestiż całej społeczności kaszubskiej.⁵ Prestiż grupy podnosi również istnienie literatury kaszubskojęzycznej, która stanowi swoisty fenomen, ponieważ wcale nie musiała się pojawić, często bowiem kultura etniczna nie przechodzi na poziom piśmienny. Dodatkowo Kaszubi mogli zacząć tworzyć w innym języku – niemieckim lub polskim. Ponadto Zbigniew Zielonka zauważa w swoich rozważaniach, iż literatura kaszubska nie jest literaturą opozycyjną, lecz symbiotyczną w stosunku do literatury polskiej [2007, 142].

Co ważne, istnienie literatury kaszubskojęzycznej wskazuje na bardzo istotny fakt z punktu widzenia rozwoju języka: istnieje zarówno twórca, jak i odbiorca będący w stanie odpowiednio pisać i czytać w tym języku. Ponadto w przestrzeni naukowej implikuje to fakt pojawienia się lingwistów (kaszubologów czy też specjalistów od mikrojęzyków). Pojawia się także krytyka literacka, na co zwraca uwagę wspomniany Z. Zielonka:

Polacy nie rozumieją, że łatwiej im nieraz zrozumieć inne języki słowiańskie. Dlatego bardzo nieliczni mogą uprawiać krytykę literacką zajmującą się literaturą kaszubską (...). Przeważnie recenzje pojawiają się po polsku. Nie musi to być zarzut (...). Ostatecznie tym sposobem autorzy informują polską publiczność czytającą o bieżącej literaturze kaszubskiej. Tak się też informuje czytelników o całej literaturze innojęzycznej (choć przeważnie przełożonej na polski). Natomiast autorzy kaszubscy znają język polski jak własny i mogą się do polskojęzycznej krytyki ustosunkować bez trudności [Zielonka 2007, 153].

W tym miejscu można również wskazać, iż w literaturze kaszubskiej, czy raczej kaszubskojęzycznej, można wyróżnić trzy zasadnicze nurty:

(...) a) ludowy (chronologicznie najdawniejszy), często z elementami ludowości ponadfolklorystycznej, b) intelektualny, c) przyfolklorystyczny, związany ściśle z literaturą ustną (oralną) oraz z folklorem literackim i obrzędowością [Samp 2007, 19].

---

⁵ Nadanie kaszubszczyźnie statusu języka oficjalnie położyło kres spekulacjom na temat tego, czy jest to gwara czy też dialekt (języka polskiego). Ponadto umożliwienie funkcjonowania języka mniejszościowego w przestrzeni publicznej jest tym, co znacząco zwiększa prestiż zarówno samego języka, jak i prestiż jego użytkowników.

POLITYKA JĘZYKOWA – CZYLI KASZUBSZCZYŻNA JĘZYKIEM I CO DALEJ?

Wspomniana już *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym...* z 2005 roku przede wszystkim zakończyła dyskusję nad tym, czy kaszubszczyżna to język czy też gwara (języka polskiego / niemieckiego). Ten fakt ma dla społeczności kaszubskiej w głównej mierze znaczenie symboliczne, gdyż podniósł rangę kaszubszczyżny (i zrównał poniekąd z innymi językami).

Język kaszubski jest deklarowany publicznie jako najważniejsza wartość dla Kaszubów – jednakże należy wskazać, iż przeprowadzone badania nie potwierdzają tego, aby język kaszubski był wartością nadrzędną. Nie zostało to potwierdzone ani przez B. Synaka [1998], ani M. Mazurek [2010]. Innymi słowy, język kaszubski jest wartością deklarowaną, nie zaś realną. Co więcej, wszyscy Kaszubi są polskojęzyczni, a nie wszyscy z nich znają język kaszubski.

W tym miejscu należy podkreślić wręcz, iż w obecnym czasie historycznym to język polski i polska kultura są powszechnie obecne w życiu Kaszubów, a kultura własna, czyli kaszubska, powoli zanika.

Ponadto, co ważne z punktu widzenia niniejszych rozważań, język kaszubski jest coraz rzadziej używany (głównie na wsiach, okazjonalnie w kościele, a także z okazji wydarzeń folklorystycznych). W wypadku języka kaszubskiego istotne jest również to, że wiele osób posługuje się językiem nauczonym w domu i jest to tylko język mówiony. Stosunkowo mało Kaszubów posługuje się literackim językiem kaszubskim w mowie i piśmie. Można zauważyć, iż w przestrzeni publicznej podejmowane są przez społeczność kaszubską działania, które mogą być określone mianem negocjowania granic grupowych na podstawie względnej autonomii językowej, głównie – niestety – w sferze symbolicznej.

Niezaprzeczalnym faktem jest to, iż Kaszubi zintegrowali się z państwem polskim: język polski i kultura polska dominuje wśród Kaszubów, a ich własna kultura kaszubska i język kaszubski stały się elementami obecnymi od święta, elementami symbolicznymi. Język kaszubski inkrustuje wypowiedź w języku polskim, podobnie jak haft kaszubski ma zdobić ubranie, wskazując na potencjalne pochodzenie etniczne osoby.

Język jest przede wszystkim sposobem komunikacji oraz środkiem opisu rzeczywistości, wyznacza granice świata, za jego pomocą konstruowana jest tożsamość, którą:

(...) należy tu rozumieć nie jako coś trwałe, niezmiennego i namacalne (...). Pojęcie tożsamości oznacza raczej ustalony sposób „mówienia” o osobach. U podstaw poglądu, że tożsamości są konstruktami dyskursywnymi, leży sposób rozumienia języka odrzucający założenie o istnieniu jakiegokolwiek „istoty” rzeczy, do których język ów miałby się odnosić, w tym również istoty tożsamości [Baker 2005, 260].

Konstruowanie tożsamości wokół języka powoduje, że jest ona konstruktem dyskursywnym i tym samym: „Są one zarówno niestabilne, jak i tymczasowo ustabilizowane przez praktykę społeczną i regularne, przewidywalne zachowanie” [Baker 2005, 261].

Innymi słowy, język jest pozycją dyskursywną wytwarzaną w zależności od kontekstu – posługiwanie się językiem kaszubskim powoduje, iż jednostka jest spostrzegana jako Kaszuba, z kolei korzystanie w komunikacji z języka polskiego klasyfikuje osobę jako Polaka. W relacji do języka kaszubskiego przejawia się postkolonializm kaszubskiej tożsamości, Kaszubi deklarują, że język kaszubski jest najważniejszą wartością, a jednocześnie nie posługują się tym językiem, nie znają go wcale albo nie znają w stopniu umożliwiającym swobodne porozumiewanie się w sytuacjach codziennych.

Język kaszubski to swoisty wyzwalacz etniczności, niestosowany w codziennej komunikacji. Kaszubszczyzna służy raczej do inkrustacji wypowiedzi czy też do identyfikacji etnicznej interlokutora. Generalnie Kaszubi deklarują (w języku polskim!), iż kaszubszczyzna to ich język ojczysty, aczkolwiek do rzadkości należą wypadki posługiwania się tym językiem. Jest to przejaw postulowanej przez G. Spivak [1995, 24–28] cechy społeczności kolonizowanej polegającej na tym, iż ludzie indoktrynowani tracą potencjał posługiwania się własnym językiem.

Początki tego procesu sięgają 1945 roku, gdy zaczęto negatywnie kojarzyć kaszubskość z wiejskością [Synak 2000, 523–533]. Wówczas nasilił się negatywny odbiór języka kaszubskiego, który zaczął być utożsamiany z wiejską mową osób o niskim wykształceniu i mową osób starszych, co było skutkiem propagandy komunistycznego państwa polskiego, które budowało organizm jednolity narodowościowo. Polonizacja społeczności kaszubskiej powodowała, że język polski stał się synonimem awansu społeczno-ekonomicznego oraz wykształcenia, tym bardziej że kaszubszczyzna przez długi czas nie miała statusu języka.

Należy w tym miejscu podkreślić, iż w kwestie statusu danego języka (czy jest to język czy też gwara lub dialekt) uwikłana jest zawsze polityka i nie ma znaczenia rzeczywista sytuacja danego kodu semantycznego. Doskonale to widać na przykładzie kaszubskiego (oraz śląskiego). Nadanie bowiem danemu kodowi semantycznemu statusu języka to przyzwolenie na odrębność kulturową grupy, która się nim posługuje – co pociąga za sobą możliwość starania się o określone przywileje / prawa grupy, ubiegania się o status grupy mniejszościowej: etnicznej bądź narodowej.

W wypadku kaszubszczyzny uznanie jej za język oznacza *de facto* uznanie jej za odrębny od polszczyzny kod semantyczny – co jest aktem politycznym.⁶

---

⁶ Szerzej o historii uzyskania przez kaszubszczyznę statusu języka można przeczytać w: Pomierska 2018. W tym miejscu ze względu na ograniczenia objętości artykułu wątek ten nie będzie rozwinięty, co nie znaczy, że nie jest ważny.

Istniejące regulacje prawne spowodowały powstanie sprzyjającej przestrzeni do tego, aby język kaszubski był, po pierwsze, traktowany jako główny czynnik tożsamości kaszubskiej i po drugie, aby możliwa była edukacja w języku kaszubskim (na każdym szczeblu edukacyjnym od podstawowego po studia filologiczne).

Podjmując wątek wagi języka w kreowaniu i podtrzymywaniu tożsamości etnicznej (ale też narodowej), należy pamiętać, iż język stanowi główny mechanizm, za pomocą którego dominująca większość dokonuje procesu podporządkowania sobie mniejszości – przy czym mniejszość nie musi oznaczać mniejszości liczebnej na danym terytorium. Ten, kto decyduje, jakim językiem się komunikuje dana społeczność, sprawuje nad tą społecznością władzę. Z tego powodu dominująca (kulturowo i politycznie) większość niechętnie dopuszcza możliwość, aby mniejszość posługiwała się innym, aniżeli wskazanym niejako odgórnie, językiem. Jeśli tak się dzieje, to traci możliwość całkowitej kontroli nad nią. Każde państwo poniekąd narzuca i ustala, jakim językiem należy / powinno się posługiwać w przestrzeni publicznej, czasem te wymogi obejmują również sferę prywatną (jest to co prawda o wiele rzadsze i charakterystyczne dla okupacji wojskowej danego obszaru).

Sytuacja mniejszości jest dosyć skomplikowana, gdyż ze względu na swój status znajduje się w pozycji podporządkowanej dominującej kulturowo i politycznie większości. To implikuje ważny fakt, emancypacji bądź oporu stawianego dominującej większości polegającego na wyborze innego języka aniżeli tego, który należy do większości bądź który przez dominującą większość jest wymagany.

W gruncie rzeczy język kaszubski odgrywa obecnie rolę mitu, wokół którego część środowiska kaszubskiego buduje tożsamość kaszubską. Jest to jednocześnie mit i narzędzie służące podtrzymywaniu i budowaniu kaszubskiej tożsamości. Sytuacja ta jest o tyle ciekawa, iż dwie organizacje, które pretendują do reprezentacji środowiska kaszubskiego, skoncentrowały swoje działania na języku; dotyczy to zarówno Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (dalej także: Zrzeszenie), jak i Kaszëbskô Jednoty. Pierwsza z wymienionych organizacji, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, to organizacja o charakterze etnicznym skupiająca głównie osoby pochodzenia kaszubskiego. Od 1956 roku aktywnie działa na rzecz reprezentacji społeczności kaszubskiej, negocjując legislacyjne uwarunkowania dotyczące tej społeczności [więcej na ten temat: Obracht-Prondzyński 2006].

Jak już wspomniałam, dane uzyskane w spisie powszechnym umożliwiły uregulowanie prawne pozwalające na używanie języka kaszubskiego jako pomocniczego tam, gdzie poziom deklaracji stosowania języka kaszubskiego wśród badanych osób przekroczył 20%. By wesprzeć, tudzież wykorzystać szanse, jakie daje *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych...*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie opracowało *Strategię roz-*

woju języka i kultury Kaszubów. Strategia ta została uchwalona przez Radę Naczelną tej organizacji 25 marca 2005 roku. Dokument wskazał cztery najważniejsze obszary działań: upowszechnianie nauczania języka kaszubskiego, promowanie i wspieranie używania języka kaszubskiego, chronienie dziedzictwa języka i kultury kaszubskiej, a także podejmowanie działań mających na celu wzmocnienie pozycji języka kaszubskiego (w regionie, w kraju i za granicą). Strategię opublikowano w 2006 roku w językach polskim, kaszubskim (tłumaczenie ostateczne Hanny Maku-rat) i języku angielskim (tłumaczenie Tomasza Wicherkiewicza).

Kaszëbskô Jednota z kolei jest dość małą i młodą organizacją (powstała w 2011 roku), której działania polegają głównie na skupianiu osób uznających się za przedstawicieli narodu kaszubskiego. Również i ta organizacja bardzo aktywnie działa na rzecz rozwoju (także edukacji) języka kaszubskiego. W odróżnieniu jednak od Zrzeszenia stoi ona na stanowisku, iż Kaszuba / Kaszubka to nie Polak / Polka i że powinni być oni głównie kaszubskojęzyczni.

Innymi słowy, w przestrzeni publicznej mamy dwie organizacje, które aktywnie działają na rzecz kaszubszczyzny i które mają odmienne wizje tożsamościowe. Zrzeszenie, podkreślając podwójną tożsamość polsko-kaszubską, skupia się w swoich działaniach na kreowaniu i podtrzymywaniu wizji kaszubskojęzycznych Polaków, co było szczególnie widoczne 10 lutego 2020 roku z okazji 100. rocznicy zaślubin Polski z morzem w Pucku. To wszystko ma miejsce w sytuacji, w której wszyscy Kaszubi są polskojęzyczni, a tylko niektórzy posługują się językiem kaszubskim. Kaszëbskô Jednota głosi otwarcie hasła, iż Kaszuba to Kaszuba, przedstawiciel mniejszości etnicznej / narodowej.

Jednocześnie zarówno w jednej, jak i w drugiej organizacji przedstawiciele inteligencji kaszubskiej „uczą lud” kaszubskiego. Zasadnicza różnica polega na tym, że Zrzeszenie traktuje kaszubski jako uzupełnienie hegemonicznej kultury dominującej (polskiej), a dla Kaszëbskô Jednoty kaszubszczyzna stanowi budulec narodu – by odwołać się do koncepcji nacjonalistycznych opartych na języku (nacjonalizm językowy).

Jednocześnie obydwie organizacje wykorzystują fakt uznania oficjalnego kaszubszczyzny za język danego państwa (język regionalny na terenie RP), chociaż: „(...) w centrum idei nacjonalizmu językowego leży problem władzy, statusu, polityki i ideologii, a nie komunikacji czy nawet kultury” [Hobsbawn 2010, 119], ponadto: „(...) nacjonalizm językowy był, i wciąż pozostaje, ruchem koncentrującym się na tym, jaki język stosuje się w oświacie publicznej i w użyciu oficjalnym. (...) chodzi o język «urzędu» i «oświaty»” [Hobsbawn 2010, 104]. Wśród społeczności kaszubskiej ścierają się zatem dwie wizje tożsamościowe, choć obydwie ścieżki skupione są na języku kaszubskim, który wydaje się narzędziem ideologicznym.

KONKLUZJE KOŃCOWE

Język kaszubski jest niewątpliwie fenomenem, można nawet stwierdzić, że na skalę europejską – Kaszubi nie musieli przejść na poziom piśmienniczy, umożliwiającą tworzenie literatury. Ponadto kaszubski przetrwał, mimo że Kaszubi ulegali silnej germanizacji i polonizacji. Niestety ten ostatni proces okazał się na tyle skuteczny, że w dzisiejszym czasie historycznym, mimo możliwości edukacji na każdym z poziomów uczenia się tego języka, wszyscy Kaszubi są polskojęzyczni, a tylko nieliczni znają kaszubski w mowie i piśmie.

Należy też zauważyć, że *Ustawa o mniejszościach...*, nadając kaszubszczyźnie status języka regionalnego, który może być językiem pomocniczym, spowodowała, iż Rzeczpospolita Polska stała się krajem oficjalnie dwujęzycznym. Również przed rokiem 2002, w którym odbył się pierwszy spis powszechny po 1989 roku, była takim państwem. Język kaszubski, język regionalny związany jest z kulturą podporządkowaną. Powoduje to, iż jego obecność w przestrzeni publicznej (i prywatnej) jest stosunkowo mała, co wynika ze wskazywanej już polonizacji Kaszubów. Świadczą o tym choćby dominujące deklaracje podwójnej tożsamości.

Językiem urzędowym i związanym z kulturą dominującą jest w Rzeczypospolitej język polski, język kaszubski, który jest językiem regionalnym (pomocniczym), związany jest z kulturą podporządkowaną. Jego brak w przestrzeni publicznej oznacza z jednej strony narastającą polonizację Kaszubów (o czym świadczy coraz bardziej dominująca podwójna tożsamość kaszubska), z drugiej zaś – przejaw przemocy symbolicznej ze strony kultury dominującej.

W tym miejscu należy podkreślić, że dopiero po 2002 roku do dyskursu powszechnego weszło samo pojęcie narodu kaszubskiego, jak i bilingwalnych Kaszubów / Polaków.

Powojenna propaganda PRL nie dopuszczała w swoim oficjalnym dyskursie wspominania nawet o samej tylko możliwości istnienia bilingwalnych Polaków, nie wspominając już o Kaszubach mówiących w języku kaszubskim, oficjalnie bowiem kaszubskiemu przysługiwał status gwary, dialektu języka polskiego.

W czasach obecnych na terenie Rzeczypospolitej istnieje około 400 szkół, w których prowadzona jest nauka języka kaszubskiego. Od 2005 roku możliwe jest zdawanie egzaminu maturalnego w języku kaszubskim, a od 2009 roku na Uniwersytecie Gdańskim w Instytucie Filologii Polskiej na kierunku filologia polska istniała specjalność nauczycielska – nauczanie języka polskiego i wiedzy o języku i kulturze kaszubskiej. W 2014 roku powstał (również na Uniwersytecie Gdańskim) odrębny kierunek – etnofilologia kaszubska, poświęcony kulturze kaszubskiej [por. Pomierska 2016]. Te wszystkie działania, po pierwsze, wzmacniają status języka kaszubskiego, a po drugie, przyczyniają się do jego rozpowszechnienia i co najważniejsze – rozwoju.

Bibliografia

- Ch. Barker, 2005, *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, Kraków.
- F. Barth, 2004, *Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych* [w:] M. Kempny, E. Nowicka (red.), *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, Warszawa, s. 348–377.
- J. Comaroff, J. Comaroff, 2011, *Etniczność sp. z o.o.*, Kraków.
- S. Fenton, 2007, *Etniczność*, Warszawa.
- E. Hobsbawm, 2010, *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Warszawa.
- G. Labuda, 1990, *O potrzebie badań nad społecznością kaszubską* [w:] M. Latoşek (red.), *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, Rzeszów, s. 15–39.
- M. Latoşek (red.), 1990, *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, t. 5, Rzeszów.
- A. Majewicz, 1986, *A New Kashubian Dictionary and Problem of the Linguistic Status of Kashubian (an Insight from Outside the Field)* [w:] *Colectanea Linguistica in honorem Adami Heinz*, Kraków, s. 95–99.
- M. Mazurek, 2011, *Język – Przestrzeń – Pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Gdańsk.
- M. Mazurek, 2017, *Po co Kaszubom Język – czyli analiza roli języka kaszubskiego w procesie kształtowania tożsamości grupy o charakterze mniejszości etnicznej. Esej (nieco) krytyczny*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica” 18(4), s. 127–138.
- J. Mucha, 2005, *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Kraków. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2002 roku*.
- J. Pomierska, 2016, *Etnofilologia kaszubska – koncepcja programu studiów I stopnia na Uniwersytecie Gdańskim* [w:] D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz (red.), *Język, literatura i edukacja kaszubska*, Szczecin.
- J. Pomierska, M. Mazurek, 2019, *Znaczenie literatury mniejszości etnicznej dla budowania tożsamości zbiorowej (przykład kaszubski)*, „Media i Społeczeństwo” nr 11, s. 21–34.
- H. Popowska-Taborska, 1988, *Język czy dialekt – raz jeszcze o statusie kaszubszczyzny*, „Język Polski” z. 2–3, s. 87–96.
- C. Obracht-Prondzyński, 2002, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk.
- J. Samp, 2007, *Zasadnicze dokonania i postulaty badawcze w literaturoznawstwie kaszubskim* [w:] Z. Zielonka (red.), *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, Gdańsk, s. 15–28.
- J.J. Smolicz, 1981, *Core values and cultural identity*, „Ethnic and Racial Studies” nr 1.
- J.J. Smolicz, 1983, *Meaning and values in cross-cultural contacts*, „Ethnic and Racial Studies” vol. 6, nr 1.
- J.J. Smolicz, 1999, *Współkultury Australii*, Warszawa.
- G.Ch. Spivak, 1995, *Can the Subaltern Speak?* [w:] B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin (red.), *The post-colonial studies reader*, London–New York, s. 24–28.
- B. Synak, 1998, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk.
- B. Synak, 2000, *Kaszubi dziś. Rys socjologiczny* [w:] J. Borzyszkowski, A. Dietmar (red.), *Pomorze – Mała Ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność)*, Gdańsk–Lubeka, s. 505–549.

Z. Zielonka, 2007, *Status literatury kaszubskiej i jej twórców w życiu publicznym* [w:] Z. Zielonka (red.), *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, Gdańsk, s. 141–155.

***

Od Redakcji

Język kaszubski stanowi ważny element tożsamości etnicznej Kaszubów. Poniżej zamieszczamy teksty pełniące funkcję wspólnototwórczą – fragment tłumaczenia Ewangelii na język kaszubski (1) i hymny kaszubskie (2). Ważnym elementem podtrzymywania tożsamości jest także przekazywanie języka młodemu pokoleniu w szkołach. Od 2005 r. młodzię może zdawać maturę z języka kaszubskiego. Punkt 3. zawiera tekst jednego z ważniejszych współczesnych autorów kaszubskich Romana Drzeżdżona.

1. **Ewanielëjô wedle swiätégò Marka [w:] Ewanielie na kaszëbsczi tłomaczoné, tłum. o. Adam Ryszard Sikora, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2010; ISBN: 978-8387258-39-9.**

Fragment **Ewangelii Marka** 15:16–36

[16] A żólnérze zaprowadzëlë Gò do bëne pòdwòrzò, to je do preto-
rium i zwòlelë całã kòhòrtã. [17] Òbloklë Gò w pùrpùrà, a na głowã Mù
wcësnãlë wińc ùplotli z drzònu, [18] i zaczałë Gò pòzdròwiac: „Witòjze,
kròlu żédowsczi!”. [19] I bilë Gò strzëną pò głowie i plwelë na Niegò, klëkelë
i Mù sã klónielë. [20] A czej sã z Niegò nawëszczërzëlë, zdzerlë z Niegò
pùrpùrà i Gò òbloklë w Jegò gwòsné ruchna. I tej Gò wëprowadzëlë na
ùkrzizowanié. [21] I przëmùszëlë niejaczégò Szëmóna z Cyrenë, òjca Alek-
sandra i Rufusa, co prawie nadka szedł z pòła, żebë niòsł Jegò krziz.
[22] Tak Gò doprowadzëlë na mòl Gòlgòta, co sã przeklòdò mòl Czaszczi.
[23] Tej delë Mù wino z mirrà, le Òn gò nie wzał. [24] I Gò ùkrzizowelë,
a Jegò ruchna rozdzelëlë midzë se, przez cëskanié kawlów, co chto
miòł dostac. [25] A bëła trzecò gòdzëna, czej Gò ùkrzizowelë. [26] Bëła
tëz wëpisónò przëczëna Jegò winë: „Król żédowsczi”. [27] A razã z Nim
ùkrzizowelë dwóch łotrów, jednégò z prawi, a drëdzégò z Jegò lewi stronë.
[29] A ti, co przechòdelë wedle, zlorzëkelë Mù, trzãslë głowama i gòdelë:
„Hej, Të, co rozwòlòsz swiätiniã i w trzech dniach jã òdbùdiwòsz, [30]
ùretòj samégò se, zëndzë z krziza!” [31] Juwerno arcëkapłanowie razã
z ùczalima w Pismionach pòdsmiëwelë sã midzë sobã ë gòdelë: „Jin-
szich wëretòł, a sòm siebie ni mòże ùretac. [32] Mesjòsz, król żédowsczi,
niechże terò zestąpi z krziza, żebë më widzelë i ùwierzëlë”. A ti, co z Nim
bëlë ùkrzizowóny, tëz Gò ragelë. [33] Bëła to szòstò gòdzëna, czej nastòł
smrok pò całi zemi jaż do gòdzënë dzewiãti. [34] A ò dzewiãti gòdzënie
Jezës zawòłòł wiòldzim głosã: „Eloi, Eloi, lema sabachthani”, to je Mój
Bòze, Mój Bòze, czemù jes Miã òpùscył? [35] A niechtërny z nëch, co

stojelë wkól, czej to czëlë, gòdelë: „Hewò, Òn wòlò Elijòsza”. [36] A chtos pòdbiegł, namòcił mòczkã w òcce, wetkł na strzënã i pòdòł Mù do picò i rzekł: „Dożdżëta, òbòczimë, czë Elijòsz przindze Gò zjic”. [37] Le Jezës zawòlòl mòcnym głosã i òddòł decha [Za: bibliepolskie.pl/przeklady.php?tid=133#prz2].

2. Hymny kaszubskie

Hieronim Derdowski

Marsz kaszubski [fragment poematu *O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachol*, 1880; za: pl.kaszubia.com/kaszubi/hymny-kaszubskie/marsz-kaszubski-hieronima-derdowskiego/]

[Pisownia wydania pierwszego]

Tam, gdzie Wisła od Krakowa
W polscie morze płynie,
Polsko wiara, polsko mowa
Nigde nie zadzinie.

Nigde do zgube
Nie przyńda Kaszube,
Marsz, marsz za wrodziem!
Me trzemãme z Bodziem.

Me z Mniemcami wiecie całë
Krwawe wiedle wojne,
Wolne plesnie wjedno brzmiałe
Bez gore i chojne.

Nigde do zgube...

Przeszed Krzyżok w twardy blasze,
Poleł wse i mniasta,
Za to jego cepe nasze
Grzmoćle lot dwa sta.

Nigde do zgube...

Nos zawòlòł do swy rote
Polsci krol Jadziełło,
Tej w mniemniecciech karkach gnote
Trzeszczałe, jaż mniło.

Nigde do zgube...
Gdze krol Kazmnierz gnoł Krzyżoka?
Gnoł go pod Chonice!
Bo go zgnetle, jak roboka,
Kaszubscie kłonice.

Nigde do zgube...

Ciej roz naju okrętami
Szwede najechale.
Me zesme jech kapuzami
Z Pucka wenekale

Nigde do zgube...

Krzyżem świętym przeżegnanie,
Sec, seciera, kosa,
Z tem Kaszuba w piekle stanie,
Djobłu utrze nosa.

Nigde do zgube...

Nasz Stanisław Kostka święty,
Co sę u nos rodzeł,
Nie dopuscy, be zawzety
Wróg nam długo szkodzeł.

Nigde do zgube...

Placzą matcie nad senami,
Placzą dzys dzewice,
Hola, Jesz je Bóg nad nami,
Doł cepe, kłonice.

Nigde do zgube...

[Pisownia współczesna]

Tam gdzie Wisła őd Krakòwa
W pòlsczé mòrze plënie
Pòlškò wiara, pòlškò mòwa
Nigdë nie zadżinie.

Nigdë do zgùbë

Nié przinda Kaszëbë,
Marsz, marsz za wrodzëm!
Më trzimómë z Bòdzëm.

Më z Niemcami wieczy całë
Krwawe wiedlë wòjnë.
Wòlné piesni wiedno brzmialë
Bez gòrë i chòjnë.

Nigdë do zgùbë...

Przëszed Krzëżòk w twòrdi blasze,
Pòlël wsë i miasta,
Za to jegò cepë naszé
Grzmócelë lat dwasta.

Nigdë do zgùbë...

Nòs zawòlòł do swëj rotë
Pòlsczi król Jadzëłło,
Tëj w niemiecczëch karkach gnòtë]
Trzeszczałë jaż miło.

Nigdë do zgùbë...

Gdze król Kazmiérz gnòł Krzëżòka?
Gnòł gò pòd Chònice!
Bë gò zgniòtlë, jak robòka,
Kaszëbszczé klonice.

Nigdë do zgùbë...

Czëj rôz naju òkrātama
Szwedë najechalë,
Mr zësmë jich kapuzama
Z Pùcka wenëkalë.

Nigdë do zgùbë...

Krzëżã swiätym przëżegnónë
Sec, séczëra, kòsa,
Z tëm Kaszëba w piekle stónie,
Diòblu ùtrze nosa.

Nigdë do zgùbë...

Nasz Stanisłôw Kòstka swiãty,
 Co sã ù nas rodzël,
 Nié dopùscy, bë zawzãty
 Wróg nam dłùgò szkòdzël.

Nigdë do zgùbë...

Płaczą matczy nad sënama
 Płaczą dzys dzewice,
 Hola, jész je Bóg nad nama
 Dól cepë, kłonice.

Nigdë do zgùbë...

Jan Trepczyk (Jón Trepczik)

Zemia Rodnô

Zemia Rodnô, pëszny kaszëbsczy kraju,
 Òd Gduńska tu, jaż do Roztoczi bróm!
 Të jes snòzò, jak kwiat rozkwitłi w maju.
 Ce, Tatczëznã, jò lubòtnã tu móm.

Sambòrów miecz i Swiãtopòłka biòtczy
 W spòsobie Ce dlò nas ùchòwałë.
 Twòje jò w przòdk bëlné pòcyskóm kwiòtczy.
 Òdrodë cël Kaszëbóm znów brënie.

Tu jò dali mdã starzã zemi trzimòł
 Skądka zòczątk rodnô naj różga mò.
 Tu mdã dali domòcëznë sã jimòł
 Jaż zajasni i nama brzòd swój dò

[za: [pl.kaszubia.com/kaszubi/hymny-kaszubskie/
 zemia-rodno-jana-trepczyka/](http://pl.kaszubia.com/kaszubi/hymny-kaszubskie/zemia-rodno-jana-trepczyka/)]

3. Egzamin maturalny. Język kaszubski. Poziom rozszerzony. Zbiór zadań. Materiały pomocnicze dla uczniów i nauczycieli [CKE, 2015, s. 7]

Róman Drzędzón

To cë bël ale szpòrt... na żokach!

Nieròz biwò, że dwie jistné mëslë krąca sã w dwóch głowach, jaż kùreszce, przëtrófkã, sã spòtikają. Tak bëło z ùdba na kaszëbsczi *stand up*. Mëslòł jem ò przezërkù taczych kòmediowëch mònologów ju pòrà lat temù, czedë jesz dzejòł Kabaret FiF, mëslòł téż ò tim Adóm Hébel z wcyg dzejającégò Kabaretu Kùnda. W 2014 rokù, òb jesëń, ma dwaj sã zgòdelë i rzeklë: „Kùnc mëszleniò, mùsz sã wyc za robòtã”...

I Przezërk Stand up Komedy, jaczi bël 19 czerwińca 2015 rokù, òstòł pòzwóny Szpòrt na żokach. Kò nã rzeklëną znają na Kaszëbach wszëtcë! Adóm z Patrikã Mùdlafã wzãlë sã za zrëchtowanié artistny programë Przezërkù. Do wespółrobòtë ròczëlë m.jin. Téater Zymk. W przerwach midzë wëstãpama gadëszów, jaczych bëło 8 sztëk, prezeńtowelë òni skecze, jaczych przëdnã témã bëło wieselë.

Òpòwiòdajkòwie letkò ni mielë. Kò nicht nie wiedzòł, czedë przin-dze jegò czas na wëstãp, co baro pòdnòszało jima cësnienié krwi. Nie wiedzëlë téż, chtëż jejich òceniwò. Pewno niechtërny sã domiszlelë, chto bël w jury, kò taczi trzeji chłopi kracëlë sã pò zalë Restaùracji Campanula z malinczima hëftama a dërch co notérowelë. Gadësze mùszelë téż, co je znankã standapòwëch wëstãpieniów, nawiãzac interakcjã z pùblëcznoscã. Nót je szczerò rzec, że nié wszëtczima to sã ùdało. Gòd-czi bëlë rozmajité, niejedne aùtorsczë a nowòczasné, zòs niejedne baro òdtwòrczë. Kòl niechtërnëch bëło widzec problem z bëlnym trzymanim mikrofònu.

Równak smiëchù to dało skòpicã a jesz wicy. Pùblëcznosc zëwò reagòwała, zãbòlącë sã a chichrającë, òsoblëwie smia sã ze stòrëch a do-brze znònëch wiców, a nòdgròdzającë kòrbiòrzów stolemnyma brawama. Nizòden artista nie bël wëgwizdóny ani òbrzëcony zgnitima tomatama [R. Drzędzón, *To cë bël ale szpòrt... na żokach!*, „Pomerania” 2015, nr 9, s. 11].

The Kashubian language: analysis of the sociolinguistic situation

Summary

In this paper, the author presents the language situation of the Kashubian community, and in particular the role of the Kashubian language as the main indicator of the Kashubian identity. Nowadays, the role of the Kashubian language is primarily symbolic: it is used as an everyday communication tool less and less frequently. Despite that, literature is written in this language, each education level is available: from primary school to studies of Kashubian ethnophilology at the University of Gdańsk. The author has depicted the sociolinguistic situation of the Kashubian language, i.e. the regional language in Kashubia, and presented the results of the national censuses carried out in the 21st century and their consequences for the Kashubian community, which does not have the official status of either ethnic or national minority. She has also briefly described the Polish state policy towards ethnic/national and language minorities.

Keywords: Kashubian language – regional language – ethnic/national identity – national/ethnic minority – Kashubians – sociolinguistics.

Trans. Monika Czarnecka